

Hendaian... zabal zabalik begiak

Badira harez gero urte batzuk. Mila bederatzehun eta hirurogeita hamaikan Bilbon II. Euskal Antropologi Astea antolatu zen. Hartan euskararen batasunari egun bar ere utzi zitzaion, arrazoi bat baino gehiagorengatik oso sonatua izan zena. Patxi Altuna, Jose Arenaza, Eusebio Elkia, Xabier Gereño, Alfonso Irigoyen, Koldo Mitxelena, Justo Mari Mokoroa, Jesus Oleaga, Martin Ugalde, Luis Villasante eta ni partaide izan ginen jendearreko mahainguru poligonal, ñabar eta amaigabe hartan. Parainfoko sesio zeziotsu hura oso berandu bukatu zen Deustuko Unibertsitatean eta horren ondoren antolatzaileetako batek, Jose Luis Goti medikuak Sociedad Bilbaina-ra eraman gintuen afaltzera.

Leku hori omen da, paradoxaz, Bilbon jateko dagoen tokirik merkeena, bertako kide ez garenok hara goazenean beti inork gonbidaturik joaten garelako. Afarira Antropologi Astearen antolakuntzan esku izandako beste lagun batzuk ere etorri ziren, ha-

la nola Adrian Zelaia epailea, Maria Angeles Larrea doktorea, González Echegaray irakaslea, Andrés Mañaricua historialaria, Jose Luis Lizundia, Rosa Mari Arza eta beste zenbait pertsona. Haien artean Jose Mari Uzelai pintatzailea, Errepublika garaiko lehen Euskal Gobernuako Arte ondarearen arduraduna izandakoa, kondatzeko dudanaren protagonista eta lekuko aparta.

Egia esan, ez dakit ongi pasadizoa nola eta nondik atera zuen. Bera mahaiaren beste puntuan zegoen, Mitxelenaren aldean, eta beronek, agian, Salamanca eta Unamunoren anekdotaren bat aipatu ondoren, orduan seguraski Uzelaik beste bat azalduko zuen, mahai osoak adi-adi entzun ziona.

Edonola ere, kontua hauxe zen. Urte batzuk lehenago, Unamunoren ehunerteurrena zela eta, mediku batzuek liburu ilustratu bat argitara ematea pentsatu zuten bilbotar idazlearen omenez. Ideia, funtsean, sasoi hartako pintatzaileek eta 98ko belaualdiko idazleek Unamunoz

egindako irudieskribuez obra bat osatzea zen. Hori zela eta, mediku hoietako bi Uzelai bisitatzera joan eta beragandik nahi zutena esan zioten. Izan ere, besteek hura nola jakin zuten ulertu ez arren, Uzelaik bazuen Unamunori egindako irudi bat, eta prest agertu zen hura llibururako uzteko, baina hartarako baldintza bat jarri zien: berak Don Migelen irudia egiten zuen artean, hark zertzuk esan zituen, ondoko textutzat, ezartzea. Uzelaik Unamunoren esanak kontatu zizkienean, ordea, medikuek hura ezin publikatzea zezaketela adierazi zioten, eta orduan gure pintatzaileak, textuinguru hori gabe ez zuela bere irudia argitaratzeko uzten erantzun zien.

Istorio oso polita zen Uzelairena, eta iruzkinik franko sortera zi zuen gero ere mahaikideen artean. Nik neuk, funtsa beti go-goan izan dut, baina urteak pasatu ondoan zenbait xehetasun ahantziz joan zaizkit eta, horregatik, aurtengo Ekainaren azken larunbatean, pintatzaileari Busturira bisita egitea pentsatu nuen, horrela behar nituen datuak bilzteko.

Gizonak arratsaldean Altamirako bere etxean errezibitu ninduen, Txirapozuko jauregi zahar ederrean, bere emaztearekin bizi den lekuan. Uzelaik, dituen urteak gora behera, pinturari eusten dio eta egunero lanean ihar-

duten du. Haren etxeak eta Altxateko Itzeak ba dute elkarren antzik. Bestalde, Jose Marik berak ere Barojaren nolabaiteko kutsua ere ez duela falta esango nuke, daraman bizar zuriagatik beharbada; ez dakit. Nolanahi ere, solaskide atsegina da osorik.

Denbora handirik ez zuen arren, begikotasun nabariaz erantzun zien nik egindako galdereri. Hasieran egongela zabal batetan izan ondore, jangelara pasatu ginen, han tea hartzeko. Etxea euskal altzariz, itsasoz bestaldeko oroigailuz eta munduan zehar egindako bidaietan bilduriko artelanez apaindua zen, zenbait tokitan, ongi estudiaturiko itxurazko desordenu atseginaz. Tearen ondoan, barkatzeko erregutu eta bere estudiora joan zen, eguargia zegoen artean koadro bat amaitu nahi zuen eta. Bere emazteak, gaztaroko edertasuna oraindik ongi erakusten zuen andreak, lorategira lagundu eta nire seme Jurgiri hortentsia sorta eder bat eman zion, amari eramateko.

Eta, azkenik, hona hemen, Uzelai jaunaren kortesiaren esker, osatu eta berreskuratzeko zoria izan dudana pasadizoa.

Anekdotak errepublika-denbora baino lehen gertatu zen, 1927an, hain zuzen ere. Garai hartan Jose Mari Uzelaik, orduko pintatzaile gehienek bezala, Pari-

sen izaten zituen bere zitak artearen munduarekin eta urte erdia Frantziaren hiriburuan ematen zuen, beste erdia Busturian eginda.

Urriko egun batez, Donostia-ko lagun batzuekin bazkaldu ondoan, Uzelaik Irunen Fernando Regoyos-ekin, Darioren semearekin, topo egin eta beronek Hendaia-raino lagundu zuen. Hara arratsaldeko hiru t'erdietan heldu ziren adiskide biak. Parise-rako trenan biharamun gauerarte irtengo ez zenez gero, Uzelaik gela bat hartu zuen Broca Hotelean, Hendaian bertan lo egiteko. Hotel horretan, hain zuzen, Migel Unamunokoa ostutzen zen bere atzerriratu egoeran, berak herri hura Bilboko bezain "berrea" zuela esan arren.¹ Bere laguna hotelean ostaturik utzi ondoan, Regoyos Irunera joan zen, hurrengo egunean berriz itzultzeko kontuan baina.

Biharamun goizean, gosaldutako ondoan, pintatzaile biek hotelaren sarreran Unamuno aurkitu eta inguruetatik ibilalditxo bat egitera gonbidatu zuten, eta hark gogo onez onartu zien proposamena.

Hoteletik irtetean gauza pitxia gertatu omen zen. Goiza, diru-

(1) Diotenez, ipar Euskal Herrian zegoenean Unamunok Primo de Riveragatik hau esan omen zuen: "Diktadoreak ez du lortu neure herritik kanporatzea".

dienez, hotza zen. Hortaz ohar-tzean Unamunok hotelaren sarreran eskegita zegoen tapauka bat -hoteleko ugazabandarearen txala seguraski- hartu eta harekin babestu zuen lepoa. Hau oso arraroa zen beragan, gauza jakina baita Don Migelek bere sendotasun fisikoa erakusteko zeukan harrotasuna. Hortaz, Mitxele-nak aurreko afarian kontatu zue-nez, bada anekdota xeble bat. Salamancan Unamuno, uda zein negu izan, beti berdin jantzirik ibiltzen zen: jertse beltzaz, goian alkondararen iduneko zuria agerian. Ez zeraman inoiz gainekorik. Unibertsitateko atezainak, ordea, behin errektoreak sekula barkatu ez zion oharra egin omen zion: "Don Migel, negu guztietan loditu eta udan, aldiz, argaldu egiten zara!".

Nolanahi dela ere, hirurak Hoteletik irten ziren eta Bidasoaren hegaletik Biriaturantz abiatu. Uzelaik Unamunori erretratu bat egiteko gogo handia zuen aspaldidanik eta oinezko osterata hartan parada egokia agertu zitzaion horretarako. Biratuko bidegurutzera heldu baino lehen, bide hegalean harri pila eta enbor ebaki batzu ziren eta Regoyosekin Uzelai ere hantxe eseri zen. Unamuno, aldiz, zutik gelditu zuen, tapauka hartzean agerturiko ahultasuna sendotasunezko erakutsi horrekin gazteen aurrean estali nahi bailuen.

Zutik zegoen bada, Unamuno Bidasoa ondoan. Eta une horretaz baliatu zen Uzelai haren bozeto lehen aipatua moldatzeko. Bilbotarrak eskua Gipuzkoarantz luzaturik zuen eta honela zen mintzo:

"Han dira Aiako haitzak, eta haien oinean Oiartzun. Eta Oiartzunen plaza dago. Eta plazan taberna bat. Ez dakizue asko nola gustatuko litzaidakeen gaur Oiartzunen, bertako plazan egon ahal izatea, Isabelitarekin bazkaltzeko, berarekin mintzatze-ko... euskaraz. Eta ezin dut!!!

Une batez ixilik gelditu zen, agian Isabelitaz pentsatzen, berak Salamancan ezaguturiko eta adiskide egindako maistra euskaldun hartaz. Gero, hasperen baten ondoan, boz etsiaz, segitu zuen:

"Salamancako harri urrezta-tuek, askok bestela uste badute ere, oso ilusio txikia egiten didate, adiskideok. Euskal Herriko zelai berdeok, baserriak, horiexek dira nik egiaz maite ditudanak".

Badirudi Unamunoren ahotik bihotzaren barneko beste bihotz ordurarte herstuaren hitzak irten zirela, izar liluragarri baina, bere erdalduntasunean, urrunegi baten dirdiraganako amodio etsi eta ixileraziaren boza, urte batzuk lehenago eta toki bertsuan Iparragirri ere jario. Gizonak une gutxi izaten ditu holakorik, arrosoiaren gainetik bihotzari nagusi izaten uztekoak. Bakartasunak badaki sorterazten horrelako mementuak ordea. Minervar mozoloaren itxura ofizialaz bestaldean, kontzientziaz gainera, bizkaitar zozo inkontziente bat ere ba zen, seguraski. Beharbada ez ohizkoena, baina beste hura ere bera zen, agian gure Unamuno.

P.S.: Hari istoria entzun nion urte bereko Gabonetan, haren pasadizo hau argitaratu baino lehenago, Jose Mari Uzelai jauna, Euskal Herriko natura sentzual eta argitsuen pintatzailea, hil zen. Izan bitez lerro hauek gizon apart haren omenez.

Xabier Kintana